

fotografii de calitate excepțională întregesc această monografie interesantă și utilă atât din punct de vedere metodologic, cât și prin problemele ce le ridică, nu numai pentru un spațiu limitat, ci și pentru regiuni mai întinse din așa-numitul *bazin carpatic*.

P. IAMBOR

Imre Holl — Nándor Parádi, *Das mittelalterliche Dorf Sarvaly*, în seria *Fontes Archaeologici Hungariae*. Akadémiai Kiadó, Budapeșt, 1982, 144 p. + 174 planșe.

Rod al cercetării arheologice din anii 1969—1974 a unui sat medieval din Transdanubia (Sarvaly, într-o pădure, în comitatul Zala), dispărut în deceniile 3—4 ale veacului al XVI-lea datorită pustiirilor turcești, monografia pe care o prezentăm — prima de acest fel, după cum afirmă cei doi binecunoscuți și renumiți cercetători ai culturii materiale medievale maghiare — reconstituie în chip fericit realitățile socio-economice, demografice și culturale, îndeobște numai bănuite, dintr-o așezare rurală caracteristică pentru perioada feudalismului dezvoltat.

În primul capitol, intitulat *Geografia așezării și istoria medievală a satului Sarvaly și a împrejurimilor* (p. 9—12), se reconstituie, pe baza unor hărți din sec. al XVIII-lea, habitatul din împrejurimile satului Sarvaly (menționat pentru prima oară în 1334, în *Registrul de dijme papale*). După o scurtă trecere în revistă privind *Desfășurarea și metodele cercetării* (p. 13—16), se trece la prezentarea obiectivelor cercetate. *Biserica* (p. 17—24) ale cărei ruine erau încă vizibile era așezată în partea de nord-est a satului. După dezvelire s-a dovedit a fi o biserică sală cu lungimea de 13,40 m și cu absida altarului de 4,30×4,20 m. Intrarea se afla în perețele de sud al navei, aproape de colțul de sud-vest al clădirii. Ea a fost construită în trei faze. Prima, construită la sfârșitul sec. XI sau la începutul celui următor, avea altarul semicircular atât în interior, cât și în exterior. Într-o a doua etapă, în sec. al XIII-lea, s-a construit un chor rectangular, iar ceva mai târziu s-au adăugat edificiului o sacristie pe latura de nord și unele elemente gotice. În interior, precum și în jurul bisericii au fost găsite peste 30 de morminte. Cimitirul din jurul bisericii era înconjurat cu un zid de piatră.

Următorul capitol, *Cercetarea arheologică a construcțiilor* (p. 25—49), prezintă cele 16 case ale căror fundații de piatră au fost dezvelite, cu una sau mai multe încăperi, precum și urmele foarte precare ale altora 10, cele mai multe așezate de o parte și de alta a unui drum, unele fiind însă risipite la distanțe mai mari (pe o suprafață de 1 km²). Au fost cercetate de asemenea o serie de anexe gospodărești: pivnițe, cuptoare, ateliere, șoproane, grajduri, curți. Extragem câteva din multele date pe care le prezintă autorii pentru a ilustra nivelul social-economic al așezării. Astfel casa nr. 10 are o lungime de 36 m, 5 încăperi și o pivniță, 2 cuptoare, un atelier de fierărie, o curte mare și un șopron izolat. Casa nr. 21 are 31 m lungime și 7 m lățime, 4 încăperi, cuptor de copt. Casa nr. 17 are 5 încăperi, pivniță, două ateliere așezate la aproximativ 15 m spre sud de clădire. Obiectivul nr. 24 s-a dovedit a fi o forjă.

Cel mai cuprinzător capitol este cel intitulat *Materialul descoperit în sat* (p. 50—112). Obiectele sînt grupate după cum urmează: *piese de metal de uz gospodăresc* (cuțite de bucătărie, frigărui, linguri, fier de plug); *ustensile de la mobilier* (ținte, broaște, chei, lacăte); *unelte de atelier* (seceri, bărzi, foarfeci, cu semn de meșter, ace, degetar etc.); *accesorii vestimentare* (catarama din bronz și fier); *armament și piese de harnașament* (gărzi de sabie și de spadă, vîrfuri de lănci, vîrfuri de săgeți, pintoni de fier cu rozetă și cu spinul lung, scărițe, dintre care una foarte frumos ornamentată). Descrierea este însoțită de planșe cu desene ale pieselor grupate pe categoriile amintite, precum și cu imagini de epocă ale unor ateliere meșteșugărești.

După o scurtă trecere în revistă a descoperirilor de *sticlărie și majolică*, este prezentată pe larg *ceramica*. Aceasta este grupată după culoare (roșie, galbenă, cenușie, glazurată), forme (borcane, ulcioare, căni, capace, pahare, castroane, opaite, cahle), decor (pl. 50, 51, 52), profile (pl. 53, 54, 55). În încheierea acestui subcapitol se discută ceramica descoperită în satul Sarvaly în analogie cu cea descoperită în zonă, prin săpături sau fortuit. Sînt menționate și cele câteva fragmente mai vechi,

din veacul al XIV-lea, descoperite pe vatra satului, aparținând unei așezări anterioare.

Datarea. Satul săpat aparține unui singur *orizont cultural* (excepție face doar casa nr. 26, care se suprapune peste casa nr. 12) și a existat în vatra respectivă în sec. XV și în primele trei decenii ale celui următor. Satul căruia i-a aparținut biserica din sec. XI—XIII nu a fost găsit, dar el trebuie să fi fost prin apropiere, având în vedere și faptul că biserica este așezată la o margine a satului din sec. XV—XVI. Mutarea satului a fost determinată de schimbările hidrologice și de practicarea agriculturii „în mers”, datorită deștelenirilor.

Pentru datarea așezării se recurge, cum este și firesc, la întregul material arheologic, dar unele piese caracteristice permit o cronologie mai sigură (broaște la uși, mînere de săbii, pintenii cu spinul lung, capace de sticlă, majolica). Pentru faza finală de existență a satului se recurge la coroborarea știrilor despre atacurile turcești în zona respectivă (1541—1542, 1543, 1546, 1548) cu unele piese arheologice și cu cele câteva monede descoperite în case (emisiuni ale lui Ioan Zápolya și Ferdinand I).

În capitolul *Arhitectura* (p. 115—127), autorii reiau discutarea formelor și a fundațiilor caselor, pivnițelor, cuptoarelor etc., aducînd analogii din apropiere sau din teritorii mai îndepărtate, privitor la sistemul de construcție al clădirilor de lemn cu fundații de piatră.

Tabloul economico-social al satului și structura sa (p. 129—132) constituie capitolul cel mai interesant, conținînd concluziile de ordin istoric la care autorii ajung în urma investigațiilor arheologice. În primul rînd sînt relevate ocupațiile de bază ale populației, așa cum reiese din descoperiri: *agricultura* (fier de plug, seceri, rîșnițe personale, urme de semințe de grîu, secară, mei, mazăre, linte); *viticultura* (casele 10, 15, 16, 17, 23 aveau pivnițe pentru păstrarea vinului); *pomicultura* (simburi de caise, mere, pere, nuci etc.); *creșterea animalelor* (țesale, potcoave, o cantitate imensă de oase de animale domestice, existența grajdurilor etc.). Aproape fiecare gospodărie avea car sau căruță pentru transport.

Locuitorii par să fi fost mici proprietari, descendenți din mica nobilime scăpătată de-a lungul timpului, lucrîndu-și singuri pămîntul. Unii dintre ei erau obligați cu participarea la oaste conform decretului lui Vladislav al II-lea din 1492 prin care, la fiecare 10 case, trebuia să fie echipat un călăreț cu lance, scut, arce-buză și harnașament. În 9 case s-au găsit arme, iar în 6 case trăiau cavaleri. În săși calitatea armelor dovedește că locuitorii nu erau iobagi. Descoperirea multor oase de vînat — vînătoare era un apanaj al privilegiaților — duce la aceeași concluzie. Poziția socială poate fi judecată și după mărimea caselor și după numărul și calitatea obiectelor de uz gospodăresc. Cel mai bogat pare să fi fost proprietarul casei nr. 17 (casă mare, oase multe de animale domestice și de vînat, pivniță de vin, ulcior italian din majolică). Casele 26 și 12 sînt suprapuse, ceea ce demonstrează o eventuală refacere. Aveau șură în mijlocul curții, pivniță de vin. S-au găsit doi pinteni, unul fiind de copil. Casa nr. 23, din apropierea bisericii, pare să fi aparținut preotului.

Populația se îndeletnicea și cu meșteșugurile casnice (confecționarea îmbrăcămîntei, încălțămîntei, a unor obiecte de metal și lemn). S-a descoperit un singur atelier de prelucrare a fierului (casa 24). Terenurile din preajma caselor erau mari, avînd în vedere distanța dintre clădiri. Nu s-a constatat existența unei piețe în sat, ceea ce denotă caracterul obișnuit al unui sat medieval, producător și consumator al propriilor bunuri necesare. Populația nu era numeroasă. Ea putea număra 100—150 de locuitori într-o generație, avînd în vedere numărul gospodăriilor și suprafața bisericii acestei comunități.

După un scurt tabel al analizei semințelor și simburilor, urmează *Notele* (p. 134—143) și *Anexele* (pl. 58—174) constînd din fotografii ale *situs*-urilor arheologice și ale obiectelor grupate în funcție de locul descoperirii (case, anexe gospodărești). Ca un apendice al lucrării este capitolul *Descoperirile osteologice de la Sarvaly din sec. XV—XVI*, al cunoscutului antropolog János Matolcsi.

Așa după cum am arătat la început, ne aflăm în fața unei lucrări valoroase atît din punct de vedere al cercetării arheologice, cît și din punct de vedere al interpretării și reconstituirii realităților dintr-un sat medieval. Încă o dată se dovedește că, în cercetarea habitatului rural medieval în toată structura sa complicată,

nu este suficient să se înlăture colbul de pe vechile hrisoave, puține și necuprinzătoare, ci este necesar să se înlăture pământul de deasupra vestigiilor de cultură materială, care prin limbajul lor aduc uneori dovezi mult mai convingătoare.

P. IAMBOR

Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (secolele XI—XVII)*, Editura Academiei R. S. România, București, 1982, 153 pag. + 35 planșe; Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, Octav Monoranu, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV—XVII)*, Suceava, 1982, 130 pag. + 50 planșe.

Cele două volume, rod al cercetării multidisciplinare întreprinse de cercetătorii Institutului de arheologie din București și Muzeului județean Suceava, însumează o seamă de date și de idei demne de însușit de către toți acei care trudesă la reconstituirea cât mai aproape de realitate a satului medieval românesc.

După un scurt *Cuvînt înainte*, în care se motivează abordarea problematicii satului medieval, în cap. I, *Satul medieval — preocupare stăruitoare a cercetării românești*, M. D. M. trece în revistă încercările întreprinse de arheologia românească, mai ales după 1950, în această importantă și complexă problematică care este cercetarea habitatului rural.

Din experiența dobîndită pînă în prezent, s-au conturat două orientări fundamentale ale abordării arheologice a satului medieval și anume:

a) *cercetarea exhaustivă* a unei așezări cu scopul întocmirii unei monografii (ex. N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cimpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1972);

b) *cercetarea parțială* a unor așezări, menită să pună în lumină o imagine de ansamblu asupra unei regiuni alese în funcție de condiții geografice și istorice bine conturate (ex. R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul XIV*, București, 1970). Cercetările de pe văile Moldovei și Șomuzului Mare fac parte din a doua categorie. Așezările din aceste spații, variate din punct de vedere al condițiilor geografice, permițînd o serie de observații (întinderea, vechimea, schimbarea vetrelor în raport cu așezările actuale, indicele demografic, ocupațiile locuitorilor, influența orașului asupra habitatului rural etc.), s-au alcătuit ca nuclee premergătoare ale statului feudal. În ultima vreme se întreprind asemenea cercetări, dar „*ele nu s-au constituit încă într-o preocupare sistematică și mai ales ferm organizată la nivelul întregii țări*” (p. 23).

Următorul capitol, *Habitatul medieval în valea Moldovei* (p. 24—48), analizează o varietate de izvoare (scrise, arheologice, cartografice etc.) și de observații de teren, pe baza cărora se încearcă reconstituirea cât mai fidelă a realităților istorice din această unitate. Se constată rolul primordial dintotdeauna al factorului uman asupra celui geografic, cel dintîi modificîndu-l și transformîndu-l pe cel din urmă conform nevoilor sale. În cele trei zone caracteristice, de munte, depresiune și cîmpie, se pot urmări, atît din documente și hărți, cît și pe baza macro- și micro-toponimiei, modificările cursurilor de apă, schimbările peisajului forestier, desecările, construirea iazurilor etc. În documentele din sec. XIV—XVII se constată doar un procent de 8—10% de defrișare a pădurilor (mai ales în zonele Cîmpulung — Vama, Gura Humorului — Capu Codrului, Mălini — Piraie). În veacul XVIII pădurile ocupau 70—75% din teritoriu (mai ales conform hărții Otzellowitz), iar la începutul secolului nostru, zona împădurită s-a redus pînă la 45—51% din suprafață. Factorul prezintă o importanță deosebită, „*umanizarea peisajului prin defrișări*” fiind o „*formă de manifestare a însăși evoluției locuirii medievale din valea Moldovei*” (p. 33).

În legătură cu numărul așezărilor, se constată că din 72 de sate existente pînă în sec. XVIII, 61 sînt atestate în documentele din sec. XIV—XVII, iar 52 existau în veacul XV. Un număr de 10 așezări au dispărut, iar 14 au fost înglobate în altele. În urma cercetărilor de suprafață și a unor sondaje arheologice au fost descoperite 75 de puncte cu vestigii din sec. IX—XVII. În general se constată o vechime mai mare a așezărilor în raport cu primele atestări documentare, fapt de altfel valabil pentru cea mai mare parte a așezărilor din întreaga țară. Se constată